

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

שכר לימוד תורה לנשים

ולא אימו, שאינה שייכת כלל במצות תלמוד תורה, לא ללמוד בעצמה ולא ללמד את בנה.

אין לנשים ללמוד תורה

והנה מלבד שנשים אינן מחויבות במצוות תלמוד תורה, עוד זאת שנינו במשנה (סוטה כא):
שאריות לאב ללמד את בתו תורה. ואמרו שם לגבי השקאת המים לסוטה שזכויותיה מעכרים את העונש כמה שנים: 'אם יש לה זכות תורה תולה לה, יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה ב' שנים, יש זכות תולה ג' שנים. מכאן אומר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה, שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה. רבי אליעזר אומר כל המלמד בתו תורה (כאילו) לומדה תפלות'. ופירש רש"י (כא: ד"ה כאילו) שמתוכה היא מבינה ערמומית ועושה דבריה בהצנע.

וכן קיימא לן להלכה כדברי רבי אליעזר, כמו שפסקו הרמב"ם (תלמוד תורה פ"א הל' יג) והשולחן ערוך (י"ד סי' רמו ס"ו). וזה לשון הרמב"ם: אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו שכר האיש, מפני שלא נצטווה, וכל העושה דבר שאינו מצוה עליו לעשותו אין שכרו כשכר המצוה שעשה אלא פחות ממנו. ואף על פי שיש לה שכר, צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונות להתלמד אלא הן מציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות, במה דברים אמורים בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה, ואם למדה אינו כמלמדה תפלות.

וזה לשון המאירי (סוטה כא): כאלו מלמדה תפלות ר"ל, דברים תפלים שמתוך הבנתה ביתר

המשך בעמ' ג'

אנו תלמידות סמינר ומשתתפות באופן קבוע בשיעורי תורה שונים, ובכללם שיעור בפרשת השבוע ושיעור בבניא. פעמים רבות אנו משקיעות זמן ומאמץ בלימוד, בהכנת החומר ובהבנת הדברים. האם נשים העוסקות בלימוד תורה ומקדישות זמן ללימוד פרשת השבוע, תנ"ך והלכה, מקבלות שכר של מצות תלמוד תורה על עצם הלימוד, או שמא מאחר שנשים אינן מצוות במצות תלמוד תורה כשם שהאנשים מצווים בה, אין להן שכר של לימוד תורה אלא שכר אחר על רצונן להתקרב לעבודת ה' ולקיים את המצוות כראוי? ורצינו לברר עוד מה באמת גדר שכרן של נשים הלומדות תורה בזמננו, כאשר הלימוד נועד לחזק את היראת שמים, את ידיעת ההלכה ואת הקשר לתורה ולקיום המצוות?

תשובה:

נשים פטורות ממצוות תלמוד תורה

המקור שנשים אינן חייבות במצוות לימוד התורה הוא בגמרא בקידושין (כט:) דכתיב (דברים יא ט): 'ולמדתם אותם את בניכם', 'ולמדתם' ו'למדתם', כל שאחרים מצווין ללמוד מצוה ללמוד את עצמו, וכל שאין אחרים מצווין ללמוד אין מצוה ללמד את עצמו, ומנין שאין אחרים מצווין ללמדה, דאמר קרא: 'ולמדתם אותם את בניכם' בניכם ולא בנותיכם.

נמצאנו למדים שאף על פי שמצוות תלמוד תורה היא מצוה שאין הזמן גרמא, שהרי המצוה להגות בדברי תורה יומם ולילה כמ"ש (יהושע א ח) 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיק, והגית בו יומם ולילה', מכל מקום נשים נתמעטו ממצוה זו, והחויב ללמד את הבן תורה מוטל על אביו

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

תפילה עם טלית במקום חליפה

יצאתי עם כמה חברים לטיול ארוך בהרי הארץ. כשירדנו לאחד המסלולים השארת את החליפה ברכב, ובמשך הטיול היא אבדה. בשעות הערב המאוחרות הגענו לפארק כלשהו ורצינו להתפלל ערבית, בצירוף אנשים נוספים ששהו במקום. אין לי כעת חליפה אך תיק הטלית ותפילין שלי כאן, וחשבתי להתעטף בטלית במקום חליפה. האם עדיף שאתפלל עם חליפה אך ביחידות כשאשוב הביתה בשעה מאוחרת, או שאתפלל כעת בציבור ואתעטף בטלית במקום החליפה?

ת. אם עד שיבוא לביתו יעבור זמן התפילה, כגון שיחזור רק אחר עלות השחר, יתפלל כך. ואם לא

ומלכות, וביום השני יאמרו בלא שם ומלכות². ויש שכתבו שיקללה בברכת 'שומע תפילה' בתפילת שמונה עשרה³.

נטילת ידיים מבקבוק פלסטיק

יצאתי עם כמה מחבריי למסלול הליכה קשה באחד מהרי הארץ. באמצע המסלול נעצרנו ורצינו ליטול ידיים ולאכול. היו לנו מים לנטילה, אך לא היתה לנו כוס או כלי אחר. האם מותר ליטול ידיים בשירות מבקבוק פלסטיק, או שאין זה כלי כשר לנטילה, כיון שאי אפשר לשפוך ממנו רביעית בבת אחת?

ת. מותר ליטול ידיים לסעודה מכלי שפיו צר, כגון בקבוק שתיה. ועדיף שלא להפסיק בנטילה עד שיטול את כל כף ידו, ואף שאינו נוטל בבת אחת אין זה מעכב⁴. ואם יש לו ספל נטילה רגיל טוב לכתחילה שיטול ממנו⁵.

המשך בעמ' ב'

יעבור זמן התפילה אך לא יהיה לו מנין אחר כך, נחלקו בזה הפוסקים. ולגבי עיטוף בטלית, במקום שהוא מכבד כלבישת חליפה, יתעטף בטלית כדי להתפלל במניין¹.

תפילת הנוסעים יומיים בלי עצירה ללינה

יצאנו קבוצת חברים למסע של יומיים בפולין להשתטח על ציוני הצדיקים. במשך כל המסע לא התאכסנו בבית מלון או במקום לינה קבוע, אלא נסענו ברכיפות, ובשעות הלילה לא אחד מאיתנו ישן מעט ברכב בזמן שחבריו המשיכו בנסיעה והתחלפו ביניהם בנהיגה. האם במצב כזה יש לומר 'תפילת הדרך' גם ביום השני של המסע, או שמא כיון שלא הייתה הפסקת לינה מסודרת, די במה שנאמר בתחילת הנסיעה?

ת. ביום הראשון יאמרו תפילת הדרך בשם

לדעת הרא"ש ורבינו שמשון, והוסף שעל כן ראה לרבנותו שהחמירו ולא נטלו ידיהם מכלי שקורין האנטוס' - יחית מים שהמים יוצאים ממנה דרך ברוך כיוון שאי אפשר בשפיכה ראשונה עד הפרק. וכתב המגן אברהם (ספ"ה) שלדברי הב"ח יש להחמיר ולא ליטול ידיים מכלי שפיו צר כיון שאין יכול לשפוך על כל היד בבת אחת. אולם הס"א (ספ"ה) הקשה על הב"ח, שהרי כל הנידון בנטילה לחצאין זהו רק אם שופך על מקצת ידו ופוסק, ושוב חוזר לשפוך על שאר ידו, אבל אם אינו מפסיק לרגע מלשפוך את המים, אף על פי שאין נשפך בפעם אחת על כל שיעורו היד אין בכך כלום, שכל שלא שהה בינתיים כלל, נחשב הכול כשפיכה אחת, ומסיים שהחמיר בזה הוא מן המתמיהים. וכן האליה רבה (ספ"ה) תמה על המגן אברהם שהוציא מדברי הב"ח שאין ליטול מכל כלי שפיו צר, וכתב שבכלי זה אין כל חשש וגם הב"ח מודה שמוטה, שהרי מכיון שאינו מפסיק כלל, הכל נחשב כשפיכה אחת. וכן כתב המשנה ברורה (ספ"ה) להלכה שאם אינו שוהה באמצע יוצא בזה לכתחילה [ואפילו בשני שפיות].

5 על עצם הנטילה בכלי חד פעמי, דנו פוסקי זמננו אם הוא נחשב כלי וראוי ליטול ממנו ידיים,

(סדר תפילת הדרך) שאף כאשר ישן שנית קבע בלילה אינו חייב לברך למחרת, כיון שבפעם הראשונה שבירך כבר פטר את כל הנסיעה שהרי אמר 'ותגיעני למחוז חפציו לחיים ולשלמה ולשלום' ונכלל בתפילה זו כל הדרך שעליו לעבור, ובפרי חדש סיים שם שיכול לאומרה בשאר הימים בלא שם ומלכות. ולהלכה כתב המשנה ברורה (ספ"ה) כשיטת הרדב"ז שאם לן בלילה שנית קבע יברך בשם ומלכות, אך אם נסע ברכיפות או שלן שלא באושיפאז יברך בלא שם ומלכות.

3 במשמרת שלום (קידושין, סי' י אה"ט) כתב שכדי לצאת לליל הטיול יכלולנה בברכת שומע תפילה. וכן כתב הגרש"ו אויערבאך (הליכות שלמה תפילה פכ"א ס"ב) שכן המנהג.

4 הראשונים נחלקו האם ניתן ליטול חצי מהיד וחוזרו ליטול את החצי יד הנוספת: דעת הרמב"ם (מקואות פ"א הל' ה') שאם נשארה היד רטובה בשיעור טופח על מנת להטפח עלתה לו נטילה וידו טהורה, וכן כתב הכל בו (סימן נג) בשם הראב"ד. ובדעת הרא"ש (ד"ם פ"א משנה א) ורבינו שמשון (שם) פירש הבית יוסף (סימן קס"ב ס"ב) שסבורים שלא עלתה נטילה באופן זה. ולהלכה פסק השו"ע (א"ח סי' קס"ב ס"ז) לקולא כדעת הרמב"ם. ובב"ח (ס"ה) כתב שראוי לחשוש לכתחילה

וכן אף כאשר יפסיד תפילה בציבור כתב הגרש"ו אויערבאך (תפילה פ"ב ס"ט) שיתפלל בציבור, כיון שאין להפסיד מעלת תפילה בציבור משום מצוות 'היכון לקראת אלוהין ישראל, אך בשם הגר"ח קנייבסקי (דעת נוטה ע"פ רס"א) מובא שיש להפסיד תפילה בציבור כדי להתפלל עם קובע וחליפה. ונראה שאם כאשר לובש טלית הרי זה מכבד כמו שלבשו בחליפה, עדיף להתפלל כן.

2 בשו"ע (א"ח סי' ק"ה) 'אין צריך לומר אותה אלא פעם אחת ביום, אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום'. ובס"ז (ספ"ה) כתב 'פירוש, בכל יום ויום שהולך יאמר אותה', והיינו שאפילו בנוסע כמה ימים ברכיפות צריך לומר בכל יום תפילת הדרך. וכן כתב הב"ח (ס"ה) שצריך לאומרה כל יום כמו שצריך להתפלל שמו"ע בכל יום, ומדבריהם נראה שאין חילוק בין יושן בלילה או לא, שבכל ענין צריך לומר תפילת הדרך למחרת. אמנם בשערי תשובה (ספ"ה) הביא מהב"ח יוסף (ס"ט) שהעתיק משו"ת הרדב"ז (ח"ז סי' ב אלפים קעו) שרק כאשר לן בלילה בלון וישן שנית קבע יאמרה למחרת עם שם ומלכות, אך אם נסע ברכיפות או שלן שלא במקום ישוב אזי ביום הראשון מברך עם שם ומלכות, ובשאר הימים מברך בלא שם ומלכות. מאידך דעת הפרי חדש (ס"ה) והשו"ע הרב בסידורו

1 ברמב"ם (תפילה וברכת כהנים פ"ה הל' ה') ובשו"ע (א"ח סי' צ"א ס"ה) כתבו: 'לא יעמוד באפונדתו ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולים, אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים'. וראה במשנה ברורה (ס"ה יב) שכתב 'ובזמננו צריך להשיב בעת התפילה כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב, ולא ככובע הקטן שתחת הכובע, כי אין דרך לעמוד כן לפני אנשים חשובים'. והנה הכלל בכל אלו הדברים הוא מה שכתבנו בשו"ע (שם) ובמשנה ברורה (ס"ה יב) שאין להתפלל בבגדים שאין דרך אנשי המקום לעמוד בהם בפני הגדולים, ולכן הרגיל ללכת במשך היום עם חליפה נכונה, מחויב מעיקר הדין להתפלל כן. אמנם אם יעבור זמן התפילה לא יכשל עצמו מלהתפלל משום שאין לו את הבגד הראוי לתפילה, וכמבואר ברמב"ם (תפילה פ"ה הל' ה') שכתב 'שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן, ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן אין מעכבים', וכו', ואחד מהדברים שמנה שם הוא תיקון המלבושים, וכמו שכתב שם (הלכה ה) וד"ל 'תקון המלבושים כיצד, מתקן מלבושיו תחלה ומצוין עצמו מהדר שנאמר (תהלים נט ב) 'השתחו לו' בהדרת קדש', ומבואר שבדיעבד אין זה מעכב מלהתפלל, ולכן אם עובר הזמן הרי זה כדחוק או נאנס שיצא חובת תפילה.

הרכבת משקפי שמש בשבת

בימי בין הזמנים נסענו לשבת משפחתית באחד מישויו הצפון. בשבת אחר הצהריים רצינו לצאת אל מחוץ לפטח הישוב, להסתובב קצת בהרים וליהנות מהנופים הרבים. האם מותר להרכיב משקפי שמש במהלך הטילול או שאסור כיון שאין שם עירוב? והאם יש מקום להקל למי שעבר ניתוח לייזר בעיניו, ואסור לו לצאת לשמש ללא משקפיים כאלו?

ת. משקפי שמש או כיסוי להגנה מהשמש המתלבש על משקפיים רגילות ועלול ליפול ויבואו לטלטלו, אין לצאת בו בשבת במקום שאין בו עירוב. אולם אם מרכיב משקפיים כאלו על פי הוראת רופא, כדי להצילו ממחלת עיניים או לאחר ניתוח, מותר לצאת בהן בשבת⁶. והוא הדין כשמדובר במשקפיים רגילות, שהתוספת להגנה מהשמש מחוברת אליהן בדרך קבע.

קדם הגנה בשבת

נסענו לשבת באחד מישויו הדרום הרחוקים. בשבת אחר הצהריים תכננו לצאת להרים מעט מחוץ ליישוב, לטייל מעט וליהנות מהנופים המרהיבים. האם מותר לנו למרוח משחת הגנה מהשמש בשבת?

ת. מותר להתיז ספריי להגנה מהשמש. אבל אסור להשתמש במשחת הגנה, משום איסור ממרח⁷.

הגעת כל מחלבי לבשרי

התארגנו לנסוע לחופשה משפחתית בצימר.

במהלך אריות החפצים ביקשתי מביתי שתכניס למזוודה סיר בשרי, כדי שנוכל לבשל בצימר ארוחת צהריים ראויה. כשהגענו לצימר גיליתי שבטעות הגיע סיר חלבי. האם אני יכול להגליל את הסיר על ידי שאריתיו בו מים, ואחר כך להשתמש בו לבישול בשרי?

ת. אף שמן הדין מותר להגליל כלי מבשר לחלב, נהגו בני אשכנז להחמיר ולא לעשות כן, ובשעת הדחק מותר⁸. ולבני ספרד מותר לכתחילה להכשיר כלי שאינו בן יומ⁹.

חיוב מזוזה באוטו-קרוואן

מצויים היום חדרי קרוואנים קטנים להשכרה. הקרוואן מותקן על גג לרכב, ויש בו כמה מיטות, שירותים ומטבחון קטן. מידי שנה לקראת ימי 'בין הזמנים' אני שוכר קרוואן כזה, ונוסע עם ילדי לטיול בן יומיים בהרי הצפון, כולל לינה בקרוואן. רציתי לברר האם אני צריך לקבוע בו מזוזה?

ת. אוטו-קרוואן המשמש לצורך טיול וחונים איתו כל לילה במקום אחר, פטור ממזוזה. אם מחנים אותו במקום אחד למשך שלושים יום, יש לקבוע בו מזוזה בלא ברכה¹⁰.

בירך על מאכל שאינו בכשרות מהודרת

אדם המלווה חולה בבית החולים, קיבל מאחד מארגוני הסיוע מנה מבושלת שעל גבי ארזיתת נכתב באותיות גדולות: "בהכשר הבד"ץ". מתוך כך בירך עליה ברכת הנהנין. לאחר

וראה בספר מעדני שלמה (עמ' קד) שכתב שהראה לגרש"ז איערבאך 'קדם שיוף רגיל' ואמר שכיון שאינו נחלי כשמן אלא סמך קצת, הרי זה נחשב ואסור למרוח בשבת משום איסור ממרח, כיון שהכונה למרוח באופו שתיה שתיה שכבה מרוחה היטב על פני העור ואסור להחליק דבר גוש כזה. וראה בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג ע"ה דס) שהביא מהגרש"ז איערבאך שאף שבדעת תורה (ס' שבת ס"ז) כתב להוכיח מדברי המנן אברהם שט"ס (ס' כד) שאם כוונתו להבליע את המשחה לגמרי בגוף האדם אין בזה משום איסור ממרח, מכל מקום אין זה רק כאשר המשחה נספגת לגמרי בגוף, אך אם נשאר קצת בחוץ אסור, ובמשחת שיוף הרי גם אחר המריחה נשאר חלק מהמשחה על גוף האדם, ולכן אין להקל בזה.

8 בשו"ע (א"ח סי' תקס"ה) מבואר שאסור ללבן ביו"ט כלי של ברזל שאפו בו גבינה כדי לאפות בו בשר לצורך יו"ט, ומשמע מכך שבידיו חול מותר ללבן כלי כדי להשתמש בו למין הנגדי. אין המנן אברהם (שם ס"ק יא) כתב שהעילום נוהגים אצלם בהגעלת כלי מבשר לחלב או להיפך, וכתב שמעט טעם למנהג זה בשם בעל הלבוש שחשש שיבא להשתמש בקביעות בכלי אחד על ידי שיעילום מבשר לחלב ולהיפך, ושימוש באופן זה אסור מעיקר הדין מחשש שיבא לידר תקלה על ידי שישכח ולא יגעיילו. ובשער אורח (יו"ט ט"ז פ"ד ה"ה) כתב טעם המנהג שחשש שמה יבא להעילום שחשש ייהיה בן יומ, שאז אסור מדינת להעילום וראה במשנה ברורה (א"ח סי' טו) שהביא משמ"ת חתם סופר (י"ד סי' ק) שכל המנהג לאסור הוא רק כאשר מבשר הכלי מבשר לחלב או איפכא, אבל אם הגעיל את הכלי קודם הפסח משום בליעות החמץ, מותר לשנותו מבשר לחלב כיון שפיעולת ההכשרה לא היתה לשם כך, ולפי זה אף כאשר הכלי נטוץ מתבשר אסור יהיה מותר לשנותו למין הנגדי כאשר מכשירו, כיון שפיעולת ההכשרה לא היתה כדי לשנותו למין הנגדי אלא כדי להוציא ממנו את בליעות האיסור, וראה במשנה ברורה (ס' תקס"ק כה) שהביא מהפרי מגדים (שם א"א ס"ק יא) שנוהגים להטריף הכלי קודם ההכשרה כאשר רוצה להכשירו מבשר לחלב, וכן כתב ה"ה (ה"ה פ"ד ע"ה קצק). י"ד סי' פ"ק לו). ולכאורה אין צורך להכשיר הכלי נטוץ באופן שאינו טעון הכשרה מעיקר הדין ורק משום חומרא יוכל כלי לשנות למין השני. ומכל מקום יש להזהר בכל להטריפו על ידי שישכח בו מהמין השני או הן בן יומ, שאז יכול לעבור על איסור בישול בשר בחלב. ואף אם אינו יכול להטריפו כתב הפרי מגדים (ס' א"א ס"ק יא) שבשעת הדחק מותר לכתחילה להכשירו מבשר

הברכה הבחין שבאותיות קטנות נכתב כי רק חומרי הגלם הם בהכשר בד"ץ, אולם הבישול נעשה בידי משפחות מתנדבות עבור הארגון. מאחר שהוא מקפיד שלא לאכול מאכלים שבושלו באופן כזה, הסתפק: האם לאכול כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, או שעליו להימנע מאכילה אף לאחר שכבר בירך?

ת. יטעם מעט כדי שלא תהיה הברכה לבטלה¹¹.

אמירה לנכרי בשבת במקום מכשול

בעל קייטרינג הכין גלידה חלבית בכמות גדולה עבור אירוע שהיה אמור להתקיים במוצאי שבת. עקב טעות לוגיסטית, נשלחה הגלידה עם משלוח אחר לאולם בעיר מרוחקת, שם עמדה להיות מוגשת כקינוח בסעודת ליל שבת, לאחר סעודה בשרית. רק לאחר כניסת השבת התגלתה התקלה. אנשי קייטרינג חוששים שאם לא יצליחו להודיע בדחיפות לאחראים במקום, תוגש הגלידה לסועדים ורבים עלולים להיכשל באכילת מאכל חלבי לאחר בשר. מאחר שאין כל אפשרות ליצור קשר טלפוני עם האולם, עלתה הצעה לבקש ממנכ"ל לנסוע ברכב לעיר האחרת ולהודיע שלא להגיש את הגלידה. האם מותר לומר לנכרי לחלל שבת בנסיעה לצורך מניעת מכשול זה, כדי להציל את הרבים מאיסור אכילת חלב לאחר בשר?

ת. כתבו הפוסקים שיש להתיר איסור אמירה לנכרי במקום חשש מכשול איסור לרבים, לפיכך אפשר לבקש מגוי יסע ברכב להודיעם על דבר התקלה¹². ואם אפשר, כנכון שיאמרו לו

המשך בעמ' ד'

במקום אחר אינו חייב כלל במזוזה כיון שזה עראי, וכן כתב בתשובות ונהגות (ח"ב סי' תמ"ב) שאם אינו קבוע כלל על מקום אחד שלושים יום שהוא פטור ממצוה מזוזה כיון שאינו בית כלל, ודוני כבית שבספינה, ואם הוא קבוע במקום אחד שלושים יום יקבע בו מזוזה בלא ברכה.

11 שאלה זו נידונה בפוסקים בכמה אופנים: א. ברך המוציא לפני הבדלה (רמ"א סי' רע"א ח"ה, ונבמ"א ס"ק"ב). ב. ברך ביום שני ציבור (שני ששבו סי' תקס"ק"א והביא שם מחלוקת). ג. ברך על מאכל חלבי לאחר שאכל בשר (שני חמ"א סי' תמ"ב שם בחלל את י"ב). שורש הנידון תלוי במחלוקת הרמב"ם (פ"א מלכות ברכות ה"ה) והתוספות (ר"ה ג' ד"ה הא) האם איסור ברכה לבטלה הוא מן התורה או מדרבנן. לדעת רמב"ם וביטול, וכן פסק השו"ע (סי' רט"ו ס"ד), איסור ברכה לבטלה מן התורה, ולשיטה זו באופן אכילתו אסור מדרבנן, מוטב שיאכל מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ובכאורה הטעם שניע"ט, וכן פסקו הרבה אחרונים (שני"ס ס' ק"ב) שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, אם בן עדיף שיאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' ולא יאכל. אך יש שכתבו (ראה תשובות ונהגות ח"א סי' כט"ט) שניע"ט יכניס מעט מאכל לפיו ולא יבלע אלא מיד יפלוט היטב, שלדעת כמה פוסקים על ידי שטונוס ופולט אין זה ברכה לבטלה (ראה משנ"ס סי' קס"ז סק"ד), וכמו שמותר לטעום מעט את התבשיל בתענית לצורך הכנת סעודה מצוה (מבד"ס סי' ת"ח) וראה שג"כ סי' תקס"ק"ב). לכן כדי להינצל מחשש ברכה לבטלה אפשר לסמוך על זה אף כאן שלא מדובר במאכל אסור רק בהיזרזר הכתוּר.

12 לענין אמירה לנכרי לצורך מצוה כתב הרמ"א (א"ח סי' רע"א ס"ב) שיש אומרים דמותר לומר לאינו יהודי להדליק לן נר לסעודת שבת, ששום דבריה ליה דמותר אמירה לאינו יהודי אפילו במלאכה מגוהר במקום מצוה (יו"ט פ"ק ר' אליעזר דמילא בשם העיסוי), שעל פי זה נהגו רבים להקל בדבר לצוות לאינו יהודי להדליק נרות לצורך הסעודה, בפרט בסעודת חתונה או מילה ואין מוזה בידם, ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול להודיע הפוסקים וליקיים על סברא זו. ולמעשה קיימא לן להחמיר, וכל זה לענין דבר מצוה, אמנם לענין מכשול איסור, כתב במשנה ברורה (א"ח סי' ק"ב) (שם ס"ק"ה) שכל מותר לומר לאינו יהודי לתקן את העירוב שנתקלקל בשבת כדי שלא יבואו רבים ליד מכשול. וכדא הוא בעל העיטור לסמוך עליו להחיר שבת דאמירה אפילו במלאכה דאורייתא במקום מצוה דרבים (ח"א שם המ"א). וכעין זה דעת הפמ"ג (סוף סק"ב), שכתב לענין בנן בית הנכנס שעלול להכשיל, שגם דבר זה הוא בגדר שלא יבואו רבים ליד מכשול,

בבית יוסף (א"ח סימן מז) הביא דברי האגור (סי' ב) בשם מהר"י מולין (ש"ת מהרי"ל החדשות סי' מה) דנשים מברכות ברכת התורה אף על פי שאינן חייבות, ולא עוד אלא שהמלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תלמידה (פ"ט ס"ג), וכתב כמה טעמים. א. זהו בתורה שבעל פה אבל לא תורה שבכתב, ואף על פי שלשון ברכת לעסוק בדברי תורה משמע תורה שבעל פה, מכל מקום אין לשנות מטבע הברכות. ב. ועוד כי הן מברכות על קריאת הקרבנות, ותפלה כנגד קרבנות תקנום (ברכות כו:) והן חייבות בתפלה (שם כ): ואם כן חייבות גם בקריאת העולה והקרבנות. ג. וכל שכן לדברי סמ"ג שכתב שהנשים חייבות ללמוד הדינים השייכים להן.

והכתב הב"ח (שם סי' ז): ונראה שהנשים גם כן מברכות ברכת התורה, אף על פי דבירור דעה (סימן רמו סעיף ז) פסק דכל המלמד לביתו תורה כאלו מלמדה תלמידה, ותפלה, ותורה, וברכות, שכתבם אינו כמלמדה תלמידה, ועוד כתב מהרמב"ם (תלמוד תורה פ"א ה"ג) דמקבלת שחר, א"כ שפיר יכולה לברך. וכן כתב מהרש"ל בהגהותיו (לשון) שמצא כן כתוב על שם הראב"ד, וכתב עוד דהנשים שייכות בדברי תורה כשלומדות מצות הצריכות לה, דאפילו גוי דאם עסק בתורה חייב מיתה אמרינן בפרק ד' מיתות (סנהדרין טז) דבעוסק בשבע מצות בני נח עדיף מכהן גדול כל שכן אשה. וכן כתב ב"י על שם האגור בסוף סימן זה.

ופסק בשולחן ערוך (סימן מז סעיף יד): נשים מברכות ברכת התורה. וכתב המגן אברהם (סק"ד): דהא חייבות ללמוד דינין שלהם כמ"ש בירור דעה (סימן רמו סי' ז), ועוד דחייבות לומר פרשת הקרבנות כמו שחייבות בתפלה וא"כ קאי הברכה ע"ז (ב"י בשם אגור) ועיין מה שכתבתי בסימן קפ"ז ס"ג. (דבריו בסימן קפ"ז הובאו לעיל).

הט"ז (סק"י) הביא גם כן דברי הבית יוסף דאע"פ שאינם חייבים בלימוד, ולא עוד אלא כל המלמד בתו תורה כאלו למדה תלמידה היינו תורה שבע"פ אבל לא שבכתב, ועוד כי הן חייבות לומר פרשת התמיד שהיא במקום הקרבן, וכ"ש לסמ"ק דס"ל נשים חייבים ללמוד דינים השייכים להם.

ובביאור הגר"א (סעיף יד) כתב: עיין מגן אברהם בשם אגור. דבריהם דחויין מכמה פנים וקרא צווח למדמה את בנים ולא בנותיהם היאך תאמר וצונו ונתן לנו, אלא העיקר על פי מה שכתבו תוספות ושאר פוסקים דנשים מברכות על כל מצות עשה שהזמן גרמא וכמו שכתבתי לעיל סימן י"ז סעיף ב', וכוונת הגר"א שאין חושש מחמת נוסח 'וציונו', כי הלשון וציונו ביסודו נאמר על הגברים שהם מצויים, לא גם לנשים יש שייכות לצווי שהרי הם יכולות לקיים המצוה כאינו מצוה ועושה, והוא הדין בברכת התורה שהם מברכות על הצווי והתנינה של התורה לגברים, וגם להם יש שייכות כאינם מצוות ועושות. אולם לדעת הרמב"ם (צ"ח פ"ג ה"ט) שאינם מברכות על כל המצוות כיון שאין הם עצמם המצוות צריך עיון. אמנם הגאון דמשק אליעזר בפירושו על ביאור הגר"א (שם סי' יח) כתב שאין זה דומה, כי במצוות עשה שהזמן גרמא מחמת קלות המצות שאינם נהוגות בכל עת. התורה הקלה על הנשים שלא יהיו חייבות בהם אבל הנשים יכולות להחמיר על עצמן לקיים המצוות הללו, כאלו במצוות תלמוד תורה שאין הפטור מחמת קלות המצוה, אלא משום שאין לנשים שייכות במצוה זו, אינם יכולים להחמיר על עצמן להיחשב כעושה המצוה.

ואכן בחידושי הגר"י על הרמב"ם (ברכות פ"א ה"ט ד"ה והנה) הקשה מדברי הרמב"ם שדברים אלו מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא אלא כן למה מברכות ברכת התורה, וביאור בשם אביו הגר"ח שברכת התורה אינה ברכת המצות אלא ברכה על התורה, כי התורה טעונה ברכה, וכל איש ישראל עליו לברך על התורה קודם שעוסק בה, ולכן גם נשים שאינן מחויבות במצוות תלמוד תורה מחויבות בברכת התורה, כיון שאין זה משום מצות תלמוד תורה.

גדר מצות תלמוד תורה בנשים

במנחת חינוך (פרשת עקב מצוה חל אות א) כתב דאף על פי שהנשים צריכים ללמוד הדינים, לא בתורת מצות לימוד התורה חייבים רק שידעו הדינים שלהם.

וכן כתב החיד"א בספרו בריי יוסף (סימן מז אות ז) שלנשים אין מצוה כלל בלימוד התורה, שאם כן מצאנו עוון 'ביטול תורה' אם אצל נשים, ולזה לא מביא בגמרא בשבת (לג:) אלא כן, דא"כ מאי פריך בשבת דף ל"ג א"ר שמואל דאמר דאסכרה בעון ביטול תורה, נשים יוכיחו, אימא מפני שמבטלת ללמוד דת נשים מדינים דשייכי להו וכו' ע"כ.

וכן כתב בשו"ת אבני נזר (י"ד סימן שבע סק"ג): אך עיקרן של דברים, כיון שכל מצוה איתא בללמוד וללמוד ולשמוע ולעשות

המשך בעמ' ד'

בדור שלנו שהם בקיאות בהלכות ברות, כמו מליחה הדחה ונדה, ובימי חזקיה היו בקיאות גם בהלכות טהרה, והיינו שידעו הכל כהלכות פסוקות ולא בדרך לימוד. בביאור הגר"א (שם סק"ז) ציין המקור לדברי הרמ"א שהנשים חייבות ללמוד הדינים השייכים להן מהגמרא בחגיגה (ג). שאמרו על מצוות הקהל את העם האנשים והנשים והטף, אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע, ומבואר שגם נשים באות לשמוע והיינו את ההלכות והדינים השייכים להן. ועוד ציין לעיין בתוספות דסוטה כא: ד"ה בן עזאי כו' ונראה כו'. והיינו על דעת בן עזאי במשנה בסוטה (ג): שכל המלמד את האשה דברי תורה כאילו מלמדה תפלות, הביאו בתוספות שם (כא: ד"ה בן עזאי) שבירושלמי (סוטה פ"ג ה"ד) אמרו דר"א בן עזריה דריש (חגיגה דף ג) הקהל את העם האנשים והנשים והטף, אנשים באו ללמוד, נשים לשמוע, ומבואר שאין לחוש בלימוד התורה לתפלות. וכתבו התוס' לחלק דמצוה לשמוע הנשים כדי שידעו לקיים מצוה ולא ללימוד התורה בהרחבה.

ברית ותורה בברכת המזון

איתא בגמרא (ברכות מט.) כי מי שלא הזכיר בברכת המזון ברית ותורה ומלכות חייב לחזור על ברכת המזון, אך דעת רב שגם אם לא הזכיר יצא ידי חובתו: 'ברית לפי שאינה בנשים, תורה ומלכות לפי שאינן לא בנשים ולא בעבדים'. ומן הראשונים (שם) שגרסו בגמרא שרב למעשה לא היה מזכיר בברכת המזון ברית ותורה, ופירש הרשב"א (שם) הטעם לפי שחכמים תיקנו לשון ברכה אחד המתאים לכל. ובהכרח שאין בלשון הברכה ברית ותורה ומלכות שהלו אינם שייכים בנשים ועבדים.

אמנם להלכה נפסק כי מי שלא אמר ברית ותורה ומלכות לא יצא ידי חובתו וחוזר, הרמ"א (סי' קפ"א) הביא את דברי הכל-בו (סימן סה) שנשים עובדים לא יאמרו ברית ותורה, דנשים לאו בני ברית נינהו, ועבדים לאו בני תורה נינהו. וכן מבואר בתוס' (ברכות כ: ד"ה נשים) שמה שנסתפקה הגמרא שמה הנשים אינן חייבות בברכת המזון מן התורה, הוא לפי שיש חיוב לברך על הברית ועל התורה, והרי הנשים לא מצו למימר ברית ותורה. וכ"כ הרשב"א (שם): 'ולחלק נשים דלא אפשר להו למימר ברית ותורה אף הן אינן חייבות דאורייתא, ולית להו הא דרב דאמר התם יצא לפי שאינן בנשים'. וכ"כ בתוס' הרא"ש (שם), וכבר מבואר כן בתשובות הגאונים (שערי תשובה סימן שמה) שהאשה תדלג ברית ותורה.

והכתב הבית יוסף (בדק הבית סימן קפז) שיש לתמוה על הראב"ד שהרי העבדים שייכים במקצת מצוות כנשים ומפני מה אינם בני תורה, ועל הנשים תמה שהרי הם פלג גופא עם הגברים, ויש להם שייכות בכך לענין הברית.

ורא בלבוש (שם סעיף ג) שתמה: אבל על תורתן שלמדתנו ועל חוקיך שהודעתנו למה ידלגו, שאף על פי שאינן בנות לימוד התורה, מכל מקום הן בנות קיום התורה והמצוות והחוקים, שגם מצוות על הרבה מהם ולמה לא יאמרוהו, ויהיה להם פירוש שלמדתנו לקיימם כשישמעו אותם מפי האנשים שלמדנו.

ואכן המנהג היה שגם הנשים אומרות לשון ברית ותורה, גם במגן אברהם (שם סק"ג) הביא את המנהג לומר ברית ותורה, וכתב לתמוה על דברי הגמרא והפוסקים שהנשים אינם בני תורה, שהרי מצאנו שגם ברכות התורה היא מברכת אחרי שהיא שייכת בלימוד התורה, והרי נפסק כדעת הסמ"ק שיש לנשים ללמוד את המצוות שהם שייכים בהם, ולמה לא יאמרו על תורתן שלמדתנו.

ואכן במשנה ברורה (סק"ט) כתב: באמת לאו בני תורה נינהו גם כן, ומי"מ בימינו נהגו הנשים לומר ג"כ על בריתן שחתמתם בבשרנו ועל תורתן שחתמתם בכו, והכוונה על ברית הזכרים שחתמתם בשרונם וכן שחתמתם על לימוד הזכרים, שבזכות התורה והברית נחלו ישראל את הארץ, ועוד שגם הנשים צריכות ללמוד מצוות שלהן לידע היאך לעשותן.

ובאמת שכבר בראשונים מצאנו שהם מברכות על הברית והתורה, כי באורחות חיים (ח"א הלכות ברכת המזון אות נה) הביא על דברי הראב"ד הנוכחים מה שכתב הרשב"א (ברכות מט.) 'לכך לא טבעו חכמים מטבע אחד לאנשים ומטבע אחד לנשים ומטבע אחד לעבדים'. ומשמע שכונת הארחות חיים ללמוד מדברי הרשב"א דכיון שלדינא איש חוזר אם הוא לא הזכיר ברית ותורה, ובהכרח שלשון חכמים בברכה כוללת גם ברית ותורה, שוב אין לנשים לשנות מלשון הברכה של האנשים, וכן מפורש בפירוש הרשב"א (ברכות מט.) שלא ישנו הנשים מנוסח הברכה ויאמרו גם הם ברית ותורה ושלא כהראב"א, וכתב שכן מבואר הרשב"א. וכן מפורש במאירי (מה: ד"ה וכל) דכנסו שהנשים מברכות על הארץ הגם שאינם יורשות, כן מברכות על הברית והתורה, שעל כלל ישראל הם מברכות ולא על עצמם ממש.

הטעם שמברכות ברכות התורה

מגדרה היא קונה ערמימות מעט, ואין שכלה מספיק להבנה הראויה, והיא סבורה שהשיגה ומקשקשת כפעמון להראות את חכמתה לכל. ומסיים המאירי: ובתלמוד המערב (פ"ג דסוטה) אמרו ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים.

והנה בשו"ת שבת הלוי (חלק ו סימן ק) דבר פשוט הוא דלא דוקא האב לבתו או בבית הספר אסור ללמוד לנשים תורה שבע"פ, אלא גם האשה לעצמה באופן פרטי אסורה שתבטח בעצמה שורא מהמיעוט שאינם בגדר מלמדים תפלות, אלא שאם למדה דיעבד ועלתה לה שהיא בעלת שכל טוב ואינה מרוב הנשים שמוציאות ד"ת להבליהם, ואז היא מקבלת שכר כאינה מצוה ועושה.

והנה אם אין לה ללמוד תורה, כי יש לה לחוש ולא לבטוח בעצמה, מפני מה ראוי לתת לה שכר על מעשה לא טוב שעשתה. ובהכרח שכונת שבת הלוי שההוראה צריכה להיות שיש לנשים שלא לבטוח בעצמם, ורק לכשנודע באיזה אשה שאצלה הוא דבר ברור שתדע להוציא מן הלימוד אך ורק יראת שמים, ראוי ומותר לה ללמוד וגם שכר כאינו מצוה ועושה היא נוטלת. וראה עוד במה שכתב שו"ת שבת הלוי (ח"ח סימן ריא).

והכתב הב"ח (יורה דעה סימן רמו ס"ו): ומה שמחלק (הרמב"ם בטור שם) בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. הוא מדרש רבי אלעזר בן עזריה בפרק קמא דחגיגה (ג), הקהל את העם האנשים והנשים והטף (דברים לא יב), אם האנשים באו ללמוד, והנשים באין לשמוע, הטף למה באין. לאנשים דמצוה מוטלת על הנשים לשמוע תורה שבכתב כדי שידעו לקיים המצוה, א"כ בעל כרחך דרבי אליעזר דקאמר כאילו מלמדה תפלות בתורה שבעל פה קאמר.

עוד כתב הב"ח והא דכתב הרב (הרמב"ם בפרק שם) דתורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה. 'נראה שהוציא זה מלשון רבי אלעזר בן עזריה דקאמר אם אנשים באים ללמוד והנשים באים לשמוע, ולא אמר אם האנשים והנשים באים לשמוע וללמוד, אלאם דלכתחילה לא ילמדו לנשים כמו לאנשים לימוד דרך קבע, אלא שמינה גרידא לפי שעה מצוה היא כמו בפרשת הקהל כדי שידעו לקיים המצוה, אבל לימוד דרך קבע לכתחילה לא. ומיהו אם מלמדה אינה כמלמדה תפלות, דאי הוה תפלות אפילו שמינה דרך עראי נמי הוה אסור ולא היה מצוה להקחיל גם הנשים. מיהו במצות הצריכות לאשה חייבת ללמוד, ולכן הנשים מברכות ברכות התורה בכל יום כמו שכתבתי באורח חיים סימן מ"ז ס"ז.

מצוות השייכות להן

על דברי המחבר (י"ד סי' רמו ס"ו) שהביא את לשון הרמב"ם, כתב הרמ"א: 'ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה (אגור בשם סמ"ק).

ומקור דבריו במה ששלח הסמ"ק להפיץ בערי אשכנז: לומר לנשים הקהלות הנהוגות להם, עשה ולא, ותועיל להן הקריאה וההקדוק בהן כאשר יועיל עסק התלמוד לאנשים, כמו שמצינו (ע"ז ג') גוי שעוסק בתורה פי' וכן במצות, הרי הוא ככהן גדול להחיותו ולגדלו מכל שאר אחיו הגויים כמו הכהן הגדול שיש לגדלו משאר אחיו הכהנים, ומוקמינן ב' מצות. ודברים אלו נדפסו בהקדמה לספר הסמ"ק.

בתשובת מהרי"ל (החדשות סימן מה סק"ב) הביא את השאלה הידועה, דמאחר ואין לנשים ללמוד תורה מפני מה הם מברכות ברכות התורה, ויישב על פי מה שכתב הרמב"ם שאין חשש תפלות בתורה שבכתב, ולא במי שלומדת לעצמה לשם שמים, ועוד שחייבות הן ללמוד ההלכות השייכות אליהם וכמבואר בהקדמה לסמ"ק, ודבריו הובאו באגור (סימן ב).

וראה בשו"ת מהרי"ל (סימן קצט) שכתב כי אפילו שגם הנשים חייבות לקיים מצות לא תעשה ומצוות עשה שאין הזמן גרמן, אין ללמוד דברי תורה דהוי כמלמדם תפלות, ואם משום שידעו כיצד לקיים את המצוות, הרי אפשר ללמדם הלכות פסוקות, ודבר שלא נתפרש לא יכריעו הם בעצמם רק ישאלו מן המורה הוראה, וכתב מהרי"ל שכן אנו רואים

בסימן טוב ובמזל טוב

מהכילי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל" נשגב כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית, קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקר והנעלה מחכמי ורבינו כולל באר ישראל

הרה"ג יוסף דוב הכהן איזבל שליט"א

להולדת הבן

יזכה לראות נחת ושמה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

שימוש במים רתוחים מהקומקום בשבת

בהוראת הרופא אנו נותנים לתינוק לשתות רק מים שעברו הרתחה. לשם כך אנו רגילים להכין בכל ערב שבת בקבוק עם מים שהורחתו מבעוד יום. השבוע שחכנו להכין את הבקבוק, אולם בקומקום החשמלי נותרו מים שהורחתו כבר מערב שבת. האם מותר בשבת לטלטל את הקומקום החשמלי כדי לשפוך ממנו את המים לבקבוק, או שמא הקומקום נחשב מוקצה ואסור לטלטלו אף לצורך זה?

ת. כלי שמלאכתו לאיסור ניטל לצורך גופו או מקומו. לפיכך מותר לטלטל את הקומקום שהוא כלי שמלאכתו לאיסור לצורך השימוש במים שבתוכו¹⁴. יש להדגיש שכל זה דוקא כאשר לא נעשית פעולה חשמלית על ידי טלטול הקומקום.

נדר לסיים ש"ס בשנה שבעה דפים בכל יום

בעת שאביו היה שרוי בצרה גדולה, קיבל אחד מבניו על עצמו שאם יינצל אביו, יגמור את הש"ס בתוך שנה, שבעה דפים בכל יום. לאחר שנעשה הנס ואביו ניצל, התעורר הבן להסתפק במשמעות לשונו: האם מאחר שאמר במפורש 'שבעה דפים בכל יום', עליו להקפיד ללמוד דוקא שבעה דפים בכל יום ללא שינוי, או שמא לא התכוון אלא לקבוע את קצב הלימוד הדרוש כדי לסיים את

שיתבטלו מתורה ותפילה. וכן בנידון דידן שעלולים להיכשל ולאכול גידול חלבית מיד לאחר סעודה בשירת בלי קינות, הרי איסור דרבנן. ואף שאין אכומרים לאדם עשה חטא קל כדי שלא יבוא חבירו לידיו איסור חמור, היינו שעהבד פשע ורועה להצילו (ראה סי' רנ"ד, ונמשכין סקמ', שעה"צ סקמ'). משא"כ כשלא פשע כלל, אלא עלול להיכשל באיסור. ובנידון דידן יש עוד טעם להקל, אם יש צד לחוש שבין הרבים שיכולים לאכול מן הגליה, יש מי שעלול לבוא ליד סכנה באכילת חלב, ואם כן יש בזה משום חשש פיקוח נפש, שמותר לומר לנכרי לצורך חולה שאין בו סכנה (סי' שט"ז) וכל' לחולה שיש בו סכנה או שיש חשש שיבוא ליד סכנה.

13 בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק ל' אות כ' הערה ע"ד) הביא משר' פנים מאירות (ה"א סי' ל') שיותר טוב אם יאמר לנכרי לתקן באופן שאין בו אלא איסור דרבנן, ואם הנכרי יעשה ע"י מלאכה דאורייתא אין לנו עסק בזה. וצ"ל לדברי המשנ' (ה"ל) שהיה לומר לנכרי לעשות אפילו איסור חמור, וכתב דצ"ל שבדברי המשנ' אמורים באופן שאי אפשר על ידי רמז

שלא בדרך ציווי. 14 בנידון זה יש מים בתוך הכלי, דינו ככלי שמלאכתו לאיסור שנמצאים בו אוכלים, שמותר לטלטלו אפילו שלא לצורך גופו ומקומו אלא לצורך הכלי (ראה משנה בורה"ט ש"ס ס"ב ב', וכתב במשנ' (ש"ס) שצאנו שיש בכלי דבר המיוחד לכלי, ולא סתם חפץ של היתר, וכמו כן שהמים מונחים בכלי המיועד להם, היתר לטלטלם הוא אפילו שלא לצורך גופו ומקומו.

15 בשולחן ערוך (י"ד סי' ר"ט ס"ב) האומר אשנה פרק זה הרי כאילו נדר.

הש"ס בתוך שנה, ולכן רשאי ללמוד בימים מסוימים יותר ובימים אחרים פחות, כל עוד יסיים את הש"ס בתוך השנה?

ת. הקבלה לסיים את הש"ס מחייבת ונחשבת 'נדר', כדן קבלה של דבר מצווה¹⁵. לעניין השאלה האם הנדר הוא באופן שילמד שבעה דפים בכל יום או שהעיקר שיסיים את הש"ס בתוך שנה, נראה שעיקר חיובו הוא לסיים את הש"ס בתוך שנה. ומכל מקום, נכון לכתחילה לעשות התרת נדרים על הלשון שאמר 'שבעה דפים בכל יום', ובכך יוצא ידי כל הדעות ומקיים את נדרו ללא כל חשש¹⁶.

קונה שהצהיר שאינו משלם תיווך

ראובן חיפש לקנות דירה, ולפתע פנה אליו מתווך והציע לו נכס המתאים בדיוק לצרכיו. כבר בתחילת השיחה הבהיר הקונה למתווך בצורה מפורשת: 'אינני עובד עם מתווכים ואינני משלם דמי תיווך'. למרות זאת המשיך המתווך לטפל בעסקה, תיארם את הפגישות, קישר בין הצדדים, ולבסוף העסקה יצאה אל הפועל. כעת דורש המתווך את שכרו, ואילו הקונה טוען שכבר הודיע מראש שאינו מתחייב לשלם. האם טענתו מתקבלת, או שמא מאחר שנהנה מפעולת התיווך חייב לשלם את דמי התיווך?

ת. באופן שהיה מוצא לקנות אף ללא תיווך, פטור. ונחלקו הפוסקים באופן שלא היה מצליח לקנות את הנכס ללא התיווך, יכול המוחזק לטעון 'קים לי' כהפוטרים¹⁷.

זה. ואין להקשות מדן 'דברים שבלב אינם דברים' (קדושין מט'), שכן אין כאן הסתמכות על מחשבה שלא נאמרה, אלא בירור משמעות הדברים שנאמרו בפיו, והם הם עיקר הנדר או פירושו, ובוה ודאי הולכים אחר אומד דעתו. לכן נראה להלכה שעיקר חיובו הוא לסיים את הש"ס בתוך שנה, ואינו חייב להקפיד ללמוד דוקא שבעה דפים בכל יום, אלא רשאי ללמוד בימים מסוימים יותר ובימים אחרים פחות, ובכלל שישלים את כל הש"ס בתוך השנה. ומכל מקום, מאחר שסוף סוף הזכיר בפיו גם את הלשון 'שבעה דפים בכל יום', ויש מקום לחוש שמא לשון זו נתפסת כלשון קבלה בפני עצמה, נכון לכתחילה לעשות התרת נדרים על פרט זה בפני שלושה, ולהותיר בעינה את קבלתו העיקרית לסיים את הש"ס בתוך השנה, ובדרך זו יוצא ידי כל הדעות ומקיים את נדרו ללא כל חשש.

16 בפתחי תשובה (סי' רס"ד סק"ה) הביא דעת הפרי הבואה (סי' נ"ח), ושו"ת בית יעקב (סי' קמ"ח) שהיורד לשדה חבירו ונהנה חבירו חייב לשלם לו אף אם המיחה הנהנה מתחילה ואומר שלא ישלם לו, וכן העלה החו"מ (ב"ב סי' ב' סק"ה) שאפילו מיחה בו חייב לשלם כל שישנו טעמו של טעם. אמנם בדברי האנונים (כ"ל ע"ב אות י') הביא דעת המהר"א הלוי (ה"ב סי' קנ"א) שאם מיחה הקונה ביד הסוחר שלא ישלם לו אינו חייב לשלם לו, וכדבריו הכריע בדבוב מיישרים (ה"א סי' מ"ב). ועיין בשו"ת צ"ח (ת"ת ח"א סי' ט"ז) אם יכול לומר קצין לי דעת מהר"א הלוי. ויש לצייץ שאם אחר שכבר התחיל המתווך בעבודתו אמר לו כי, דעת הפוסקים שאינו יכול לומר לו שהוא בחינם, כיון שקיבל על עצמו לעשות עבורו.

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

המשך מעמ' ג'

(סוטה לז'), אף ישראל במצות הכהנים מחויבים, ואין חילוק ביניהם רק בעשיה. אבל נשים אפילו במצות הנוהגות בהן אינם מחויבות מדין חיוב ללמוד וללמד ולשמוע, אלא שמחויבות ללמוד כדי שיוכלו לקיים העשיה. וכמו שמחויב לעשות סוכה כדי לישב בה. ויותר מזה יש לומר כיון שא"א שיקיימו העשיה אם לא ילמדו תחילה. ואינו דומה לסוכה שאפשר שימצא סוכה מוכנת. ע"כ חשיב הלימוד תחילת מצות העשיה. וכעין שכתבו בתוס' ישנים (כתובות לא), שאם לא היה אפשר לאכילה בלא הגבהה היה מתחיל האיסור משעת הגבהה. הכי נמי הואיל וא"א לעשיה בלא לימוד מתחיל מצות העשיה משעת לימוד. ומי"מ חיוב הלימוד משום חיוב עשיה לא מצד חיוב לימוד בעצמותו.

הרי לנו מבואר מדבריהם, שלגמרי נחמטו הנשים מלימוד התורה כמו שנאמר לא בניכם ולא את בנותיכם, ומי שאין חייבים ללמוד אינו חייב ללמוד בעצמו, וגם החיוב של נשים ללמוד את ההלכות השייכות להן אינו בגדר מצוות תלמוד תורה, אלא שהן חייבות ללמוד את הדינים השייכים להן על מנת שידעו את המעשה אשר יעשו, אבל אין זה חיוב בכלל מצוות תלמוד תורה, ורק שאם הם לומדות דבאופן הראוי שאין כזה כתפלות, יש להם שכר תלמוד תורה כאינו מצווה ועושה, אבל עצם החיוב שלהם ללמוד אין כמצוות תלמוד תורה רק כהכנה לקיום המצוות המוטלות עליהם.

בשו"ת שאנת אריה (סי' לה דיני ספר תורה) דן אם יש חיוב מצות כתיבת ספר תורה לנשים, ותמה שם על דברי רמב"ם דכתב בספר המצוות שלו שאין מצות עשה של כתיבת ספר תורה נהגה, דמנין לו זאת, דאף על פי שנשים פטורות מלימוד התורה מכל מקום מצוות כתיבת ספר תורה לאו בתלמוד תורה תליא, ותרי מילי נינהו דלא שייכי אהדדי כלל, ועוד שהרי הן חייבות גם כן בלימוד המצוות שהן חייבות בהם.

אכן בשו"ת בית הלוי (חלק א סימן י) כתב: ומה שהקשה ע"י השאגת אריה דהא במצוות הנוהגות בהן חייבות ללמוד, ואי משום דאיכא שאינם נוהגים בהן א"כ הא איכא גם בזכרים מצות שאין נוהג רק בכהנים, ולא ידעתי שום דמיון לזה דבזכרים אפילו במצוה שאין נוהג בו היינו שאינם מחויבים לקיימה אבל הא מחויבים ללמודה, דמצוות לימוד הא איכא בזכרים על כל המצוות, וגם בספר תורת משה מחויב ללמוד דמצוות לימוד בזכרים הוי על כל המצוות כולה. והרי כתיבת ס"ת אינו תלוי רק בחיוב הלימוד ולא בחיוב הקיום, ומשום הכי הזכרים חייבים לכתוב, אבל בנשים הרי מצוה שאין נוהג בה אינו מחויבת ללמודה כלל.

ועוד נראה בלאו הכי דגם מה שהקשה מהא דחייבות בלימוד מצוות הנוהגות בהן וראייתו מהא דכתבו דמברכות ברכות התורה לא קשה כלל וכמו שבבאר: דזה לשון האגור הביאו הב"י (או"ח סי' מ"ז) דנשים מברכות בה"ת אף על גב דנשים אינם חייבות ללמוד ולא עוד אלא שכל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפילות מ"מ הא חייבין בפרשת הקרנות וכל שכן לדעת הסמ"ג דחייבות ללמוד מצוות הנוהגות בהן. עכ"ל. ואם נפרשם כפשוטם בלימוד קשה טובה על הסמ"ג דהיאך יעלה על הדעת דנשים חייבות בלימוד ומקרא מלא דבר הכתוב ולמדמה אותם את בניכם ולא את בנותיכם, ובמס' קידושין אמרינן דאשה אינה מחויבת ללמוד את בנה תורה דכתיב ולמדמה וכתבי ולמדמה מי שמצוה ללמוד מצוה ללמוד לבנו ונשים דאינם מצוות ללמוד אינם מצוות ללמד את הבן, ולהסמ"ג הא גם אשה מחויבת ללמוד במצוות הנוהגות בהן. ועוד קשה הדרי בסוטה תנן אם יש לה זכות תולה לה ופריך זכות דאם אלימא זכות דתורה הא לא מפקדה אלא זכות דמצוה מי מגני' כולי האי הרי דלא משכחה הגמרא זכות דתורה גבי נשים כלל. וגם בחגיגה דף ג' אימא הקהל את העם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע ט"ח ובהבוא התוס' שם דברי הירושלמי דקאמר עלה דלא כדן עזאי דקאמר חייב אדם ללמד את בתו תורה וכן הוא בתוס' סוטה דף כ"א ד"ה בן עזאי וע"ש. ואכתי קשה דלמה אמר לשמוע ולא אמר גם בנשים דבאות ללמוד מצוות דידהו. אלא ודאי דגם במצוות שנוהגות בהן אין בהם מצוות תלמוד תורה כלל כמו דהוי באנשים, דבאנשים הוי הלימוד מ"ע וכמו הנחת תפילין, וכשלומו מקיים מ"ע וגם במצוות שאין נוהגין בו מ"מ מחויב ללמוד משום מ"ע דתלמוד תורה, אבל בנשים אין בלימודם שום מצוה כלל מצד עצמו.

רק הסמ"ג כתב דמי"מ מחויבים ללמוד מצוות הנוהגות בהן כדי שידעו היאך לקיימם והוה דמחלק בחגיגה אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע וכן כתבו להדיא התוספות בסוטה דף כ"א דהך לשמוע היינו כדי שידעו היאך לקיימם יעו"ש אבל הלימוד בעצמו לא הוי שום מצוה כלל אצלם. ואם כבר בקיאה היא בדינים שלה ויודעת היאך לעשות שוב אינה צריכה ללמוד עוד אפילו להסמ"ג.

ובזה ניחא הא דאיתא בברכות (מ"ט) דקאמר רב דבלא הזכיר תורה בבבמ"ז יצא משום שאינו בנשים, והקשה המג"א (סי' קפ"ז) דהא במצוות שמחויבות בהם צריכות ללמוד, ולפי"ז ניחא דתורה שמוכרזין בבבמ"ז קאי על עיקר מצוות הלימוד ולא על קיום המצוות וזה לא שייך בנשים.

והא דכתב האגור דלהסמ"ג מברכות ברכות התורה אף על גב דכתבנו דגם להסמ"ג אינם מקיימות שום מצוה בלימודם מ"מ ניחא שפיר דהנראה דכוונת האגור הוא בדרך אחר דס"ל להאגור דנשים יכולות לברך ברכות התורה ואף על גב דפטורה דמי' מברכות על כל מצות עשה שהנמן גרמא אף על גב דפטורות וזה"ל לבה"ת. ורק דהוי ס"ד דתורה שאני מכל מ"ע שהנמן גרמן, ובכל המצוות אף על גב דפטירי מ"מ הא ליכא איסורא אם הם מקיימים אותם, אבל בתורה הא איכא איסורא וכדאמרינן דכל

המשך בעמ' י'

בענין אין מניחין תפילין בשבת ויום טוב

בגמרא מנחות (לז:), ישנה מחלוקת בין התנאים רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא. מהו המקור לדין שאין מניחין תפילין בשבת ויום טוב. לפי ר' יוסי הגלילי, משום שנאמר (שמות יג ט) 'ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה', ודורשים 'ימים' ולא לילות, וכן 'מימים' ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים. אמנם ר' עקיבא סובר, שלא נאמר 'חוקה' זו על תפילין אלא בפסוק, ובאמת לילה זה כן זמן תפילין, ושבת ויום טוב הוא ממעט מהפסוק 'והיה לך לאות על ידך' (שם פסוק ט), מי שצריכין אות, יצאו שבת ויום טוב שהן עצמן אות.

הרמב"ם פוסק בהלכות תפילין (פ"ה ה"ה) להלכה, שלילה זה לאו זמן תפילין, מהדרשה של ר' יוסי הגלילי 'ימים', למעט לילות, וכן שבתות וימים טובים אף הם לאו זמן תפילין, מהדרשה של ר' עקיבא 'והיה לאות על ידך'. ולכאורה תמוה הוא שנוקט כדעת שניהם (אף שמכל אחד למד דין אחר), שהרי מאן דסבר הא לא סבירא ליה הא, ולדעת ר"ה הגלילי, מהפסוק שר' עקיבא למד ממנו את דעתו דורשים דין אחר, וכן לדעת ר' עקיבא הפסוק שממנו למד ריה"ג נצרך לדרשה אחרת.

הכסף משנה (שם) מבאר את דעת הרמב"ם, שהיות וכל התנאים מלבד ר' עקיבא סברו שלילה לאו זמן תפילין, (ואין הלכה כר' עקיבא מחביריו, כשרבים חולקים עליו), לכן הרמב"ם הביא את הדרשה של ר' יוסי הגלילי למעט לילות. אבל לגבי שבת ויום טוב, כיון שכל התנאים והאמוראים סוברים כשיטת ר"ע שאין מניחין תפילין, וכל המחלוקת היא רק על מקור הדין, לפיכך הרמב"ם מביא את הדרשה של ר"ע, כי הלכה כר' עקיבא מחביריו (עירובין מו:).

ולכאורה דעת הרמב"ם צריכה ביאור, כי הרי כל הסיבה שר"ע דורש מהפסוק של 'והיה לאות' למעט שבת ויום טוב, זה בגלל שהוא סובר שהפסוק של 'ושמרת' וגו' מדבר על פסח, אז איך הרמב"ם יכול מצד אחד, לדרוש מ'ושמרת' למעט לילות, ומצד שני, לדרוש מ'והיה לאות' למעט שבת ויום טוב כמו ר"ע.

וגם דבריו של הכסף משנה, צריכים ביאור, שהרי הסביר שהטעם שנקט הרמב"ם את הדרשה של ר"ע למעט שבת ויום טוב ולא את הדרשה של ר' יוסי הגלילי, כי הלכה כר"ע מחביריו. וקשה לומר כן, שהרי לא מצינו שאמרינן 'הלכה מחביריו' רק כשמדובר בשאלות של הלכה למעשה, אבל לא במקום שאין נפקא מינא לדינא אלא רק מה המקור של הדין?

הרדב"ז (שם) מסביר, למה באמת הרמב"ם הביא את הדרש של ר"ע ולא של ר' יוסי, כי בדרשה של ר' יוסי שמעט שיש איסור, משא"כ בדרשה של ר"ע אין איסור רק אין צריכין לאות, ולכן הרמב"ם הביא את הדרשה של ר' עקיבא. והצ"ח מדקדק שכן משמע ברמב"ם להלן (הלכה י"א), שם כתב הרמב"ם להלכה שכל המניח תפילין אחר שתשקע החמה עובר על לאו של 'ושמרת את החוקה' וגו', ולגבי שבת ויום טוב אינו מביא את הדין שכל המניח תפילין בשבת ויום טוב עובר על לאו, אלא על כרחך שטעמו ונימוקו הוא, משום שסובר שבשבת ויום טוב אין איסור, כי ממעטים אותם מהפסוק של 'והיה לאות', יצאו שבת ויום טוב שאין צריכין אות, אבל מי שהניח תפילין בימים אלו לא עשה איסור ואינו עובר על לאו.

יתכן, בדרך אפשר, להסביר בדרך אחרת, למה הרמב"ם הביא דווקא את הדין מהפסוק של 'והיה לאות' ולא הביא את 'ושמרת', שזה תחילת אותו הפסוק, על פי התוספות במסכת עירובין (צ. ד"ה ימים). התוספות שם כתבו מסביר, שגם לר' יוסי הגלילי שדורש מהפסוק של 'מימים' למעט שבת ויום טוב, כי הוא סומך על הדרש של 'והיה לאות', והמהרש"א מסביר שם למה אכן ר' יוסי זקוק להשתמש בדרשה של 'והיה לאות' ולא מספיק לו 'מימים'. כי מהיכא תיתי למעט שבת ויום טוב, ולמה ישנו דינם מדין שאר ימים לענין חיוב הנחת תפילין. אבל אחרי שיש לנו את הפסוק של 'והיה לאות', אז אפשר למעט מ'מימים' את שבת ויום טוב, שהם שונים משאר ימים, שאין צריכין אות.

והשגת אריה ביאר, שלכן ר' יוסי צריך גם את הדרשה מהפסוק 'והיה לאות', כי אם היית לומר דלמדין מהפסוק של 'מימים', היית ממעט שבת, כי קדושתה חמורה, אבל לא יום טוב, ולכן צריך את הדרש של 'והיה לאות', לומר לך, למה ממעטים שבת, כי אין צריך לאות, אז הוא הדין יום טוב. והשגת אריה ממשיך להסביר, שמדוע אמנם צריך את הדרשה של 'ושמרת את החוקה' אם בין כך אנו זקוקים להגיע לדרשה של 'והיה לאות', כי מהפסוק של 'והיה לאות' אין להוציא איסור להניח בשבת ויום טוב אלא רק ללמד שאין חיוב, אבל מהפסוק של 'ושמרת את החוקה' ניתן להוכיח שיש בכך גם איסור.

אם כן, לפי דברי התוספות בעירובין מובן למה הרמב"ם הביא את הדרשה למעט שבת ויום טוב דווקא מהפסוק 'והיה לאות', כי סוף כל סוף גם ר' יוסי הגלילי מוכרח להשתמש בלימוד זה.

אבל גם בדעת רבי עקיבא, שלומד מהפסוק של 'והיה לאות', יש מחלוקת בין האחרונים האם יש איסור בשבת להניח תפילין או שאין צריכין אות. השגת אריה סובר, שלפי רבי עקיבא אין איסור, אבל המגן אברהם (וא"ח סימן שח סק"א) מביא שגם לדעת רבי עקיבא, בשבת יש איסור להניח תפילין.

ולחלוקה, נפסק בשולחן ערוך (וא"ח סימן לא סעיף א), שאין להניח תפילין בשבת ויום טוב, כי הם בעצמם 'אות', ואם מניח אות אחר, נראה כמזלזל באות שלהם. והמשנה ברורה (שם סק"ה) מסביר שרק אם מניח לשם מצוה, נראה כמזלזל, אבל אם מניח שלא לשם מצוה אין איסור בעצם הנחת תפילין בשבת.

בגדר גדול לענין נדרים ושאר מצוות

איתא בגמרא מס' קידושין (סג:): בני זה בן י"ג שנה ויום אחד, בתי זו בת י"ב שנה ויום אחד, נאמן לנדרים ולחרמים ולהקדשות ולעריכים אבל לא למכות ולעונשין. וברש"י (ד"ה ב"ב) בן י"ג ובת י"ב נדרין נדר והקדישן הקדש, ולענין עונשין של כל המצוות אם הביאו שתי שערות סימן הוא והרי הם גדולים לכל דבר, אבל קודם לכן אין נדרן נדר ואין הקדישן הקדש. ואם הביאו שתי שערות חוששין שמה שומא בעלמא הן, ואין נענשין הנך על שום עבירה ונבד"ה אבל לא למכות. להחזיק שערותיהן החזקים סימן ללקות ולהעניש. ע"כ.

ויש לברר בדבריו: א. מה שכתב דאף אם יש ב' שערות עדיין צריך לעדות האב. ב. מה שחילק בין נדרים והקדשות דא"צ שתי שערות לשאר המצוות שצריך.

תשובה:

א. בתוס' (שם ד"ה ב"ב זה) כתבו: פירש בקונטרס דמייירי שהביא ב' שערות ואפ"ה צריכין אנו לידע שנותני שהרי שנים בלא שערות אין מועילין עד ל"ד שנה, דהיינו רוב שנותיו, וסימנים בלא שנים, דהיינו לפני י"ג, שומא נינהו, ואעפ"כ קאמר הכא גמרא דלמכות ועונשין אינו נאמן, פי' דלמכות היכא דלא התרו בו' ולעונשין היכא דהתרו בו.

וקשה דא"כ כל הנשים הבאות לפנינו לחלוץ היאך יחלוצו, אע"ג שיש להם סימנים, כיון שאין אנו יודעים שנותיהם לא מהני, דשמא היבם קטן, וראש"י כתיב בפרשה משמע ולא קטן, וכל האנשים הבאים נדר העריות, היאך הם נהגים ואע"ג שיש להם שערות מ"מ אין אנו יודעים שנותיהם, ושמא הם קטנים? ואומר ר"י, דאי איכא ריבוי שערות סמכינן אריבוי שערות, דאין דרכם לבא קודם י"ג שנה? אי נמי, אם הם גדולים בקומה יש לסמוך על הסימנים והקומה ואפ"י לו כי אם ב' שערות, אבל הכא מייירי שלא הביא רק ב' שערות ולא הגדיל הקומה, ולכן קאמר גמרא דלמכות ועונשין אינו נאמן, ועיי"ש עוד שיטה בדמקום סימנים א"צ עדות ואם במעידים לאחר שנה או שנתיים.

ונמצא לפי דרך זה, אם יש ריבוי שערות או שתי שערות שוככות, או שתי שערות וקומה, סמכינן אסימנין לבדם אף לעונשים, ובשתי שערות לבד בענין לעדות וגם אז אינו נאמן למכות ועונשין.

ב. מה שחילק רש"י בין נדרים לעונשין לענין ב' שערות, כן מבואר גם ברמב"ם (פ"א מנדרים ה"א), וז"ל: ואחר הזמן הזה שנמצאו הבן בן י"ג ויום אחד והבת בת י"ב שנה ויום אחד, אעפ"י שאמרו אין אנו יודעים לשם מה נדרנו ולשם מי הקדשנו בדריהם קיימים, והקדישן הקדש ונדריהם נדר, ואעפ"י דלא הביאו שתי שערות, וזו היא עונת נדרים האמורה בכל מקום. והואיל והגיעו לשנים הגדולים נדריהם נדר, אעפ"י שלא הביאו סימנים ועדיין לא נעשו גדולים לכל דבר [וכו']. עכ"ל.

והנה דבר זה תלוי במחלוקת, כי מתוס' נדה מה: ד"ה אלימא לנדרים מבואר לכא' דלא כן.

ובקדשים סוגיית הש"ס בפ' יוצא דופן (נדה מו:): אמר רבא כל שנים עשרה שנה ממאנת והולכת מכאן ואילך אינה ממאנת ואינה חולצת וכו', אלא לעולם דלא בדקוה ולענין חליצה חיישינן וכי קאמר רבא חזקה למיאון אבל לחליצה בעי בדיקה. ומבואר, דחזקה דרבא (דבא לכלל שנים חזקה שיש גם שערות) הוא רק לחומרא לפסול מיאון. ואינו בתורת וודאי.

ולכא' צ"ב בדסוגיא שם (מו:): הקדיש הוא (מופלא הסמוך לאיש) ואכלו אחרים רב כהנא אומר

אליבא דהלכתא

הרה"ג דוב מנדלבוים

אין לוקין, רבי יוחנן ור"ל דאמרו תרוויהו לוקין. ובתוס' (ד"ה ורבי יוחנן) הק' דהא ר"ל סבר התרתא ספק לא שמה התרתא. וא"כ שמא לא יביא ב' שערות עד ב' וג' שנים ונמצא שלא הי' מופלא סמוך לאיש. ע"ש. ותי' דאוליין בחר רוב שמביאים שתי שערות בזמנן דהיינו בני י"ג ויום אחד. ומבואר דחזקה דרבא הוא כוודאי ולכן לוקין האוכלים.

ובביאור דעת הרמב"ם, י"ל פשוט דכיון דא"צ שתי שערות לענין נדרים, א"כ מופלא הסמוך לאיש היינו הסמוך לשנים ולכן לוקין.

ובלחם משנה שם הק' דמקש' בגמ' (שם מה:): למ"ד תוך זמן כלאחר זמן מהא דתניא איש כי פילא לנדרו נדר מה תלמוד לומר 'איש', לרבות בן י"ג ויום אחד, שאעפ"י שאינו יודע להפליא, נדריו קיימים, היכי דמי אי דלא אייתי שתי שערות קטן הוא אלא לאו דאייתי שתי שערות וטעמא דבן י"ג ויום אחד, הא תוך זמן כלפני זמן, תיובתא. ולכא' לדעת הרמב"ם אף דלא אייתי שתי שערות גדול הוא לענין נדרים, וכן הק' במל"מ וביאור הגר"א יו"ד סי' רלג סק"ד.

ושב שמעתתא (שמעתתא ה' פ"א) כתב ליישב, דבדברי הרמב"ם לדין דתוך זמן כלפני זמן א"כ י"ל דהגדלות תלוי בשנים, ומופלא הסמוך לאיש היינו דסמוך לשנים, אך בגמ' שם הק' למ"ד תוך זמן כלאחר זמן, וא"כ הגדלות תלוי בשערות, וא"כ מופלא הסמוך לאיש נמי תלוי בשערות. (ולכא' צ"ב דהא רי"ח הוא דאמר לוקין ואמרנו דהיינו משום דתלוי בשנים ולא בשערות והוא סבר דתוך זמן כלאחר זמן וא"כ תלוי בשערות ולא בשנים. וי"ל ע"בזה.)

עכ"פ מצינו שנחלקו הראשונים לענין חזקה דרבא. דלתוס' הוי כוודאי ולהרמב"ם דווקא לחומרא. ולהלכה נחלקו בזה האחרונים. דברמ"א (וא"ח סי' נה סעי' ה) כתב וז"ל ומיהו אין מודקדין בשערות אלא שכל שהגיע לכלל שנותיו מודקדין אותו כגדול ואמרין לענין זה מסתמא הביא שתי שערות, ובמג"א סק"ד כתב: לענין זה, פירוש, כיון דתפלה הוא דרבנן והיינו דסבר דבדין תורה לא סמכי' אחזקה דרבא רק בתפלה דרבנן. אבל בנב"ז (מהד"ת סי' א), כתב, דנער בן י"ג ויום א' שכתב תפילין ואינו לפנינו לבדוקה התפילין כשרים דסמכי' אחזקה כיון שהגיע לכלל שנים הביא סימנים, ע"ש.

ובסיומ דברינו נזכיר כמה פנינים מדברי השפ"א במצוות תפילין שיזכר חתן הבר מצווה לקיים מצותה, דאיתא בגמ' (סנהדרין ד:) פ"י 'לטטפות', טט בכתפי שתיים ופת באפריקי שתיים, ונרמז בזה, דשתיים מפרשיות התפילין הן 'שמע' והיא' אם שמוע', שהם מרומזים על קבלת עומ"ש. ושתיים הם 'קדש' והיא' כי יביא', הנסובים על יציאת מצרים ופריקת עול יזים. ועי' הנחת תפילין שהם מבטאים את רצון האדם לפרוק מעליו את הבלי עוה"ז ולקבל על שכמו עומ"ש, כן הדבר פועל בקרבן באמת, וזה מה שאיתא בברכות (ו.) שהקב"ה מניח תפילין, והיינו פרושיות' כי מי גוי גדול' ו'לתת עליון', המרמזים על קשירת האדם להקב"ה, ופרשיות 'או הנסה אלוקים' ו'אשריך ישראל', המרמזים על הוצאתו מתוך עול אחרים.

עוד איתא, שאם שני אנשים רוצים להכנס בפתח ואחד מהם מחזיק תפילין בידיו, הוא קודם להכנס. אך אם אחד בלבוש בו ואחד מחזיק בו, הלבוש בו קודם. והיינו משום שעיקר מעלת התפילין הוא כשהוא מחובר עם היהודי. וכן היהודי נשלם רק ע"י התפילין ועי"ז נשלמו אבריו.

- 1 כוונתם דלמכת מידות א"צ התרתא, וכ"כ רש"י סנהדרין כו: ד"ה ארבעין בכתפיה, חייב מלקות הוא אע"פ שאין שם התרתא, אך ביזמא פו: ד"ה אחת קלקלה, כתב, והתרו בה למלקות, וכתב שם מהרש"א דמייירי שהתרו רק למלקות דאילו התרו למיתה לא הייתה לוקה, ותמה שיש דאף אם התרו רק למלקות הו"ל לאו שניתן לאזהרה מיתת ב"ד ואין לוקין עליו, וכתב דמייירי במכת מידות דרבנן, ודבריו צ"ב דלא מבואר בתוס' כאן ורש"י סנהדרין דא"צ התרתא. ככ"ל וצ"ל כמ"ש בקריני ראם דמייירי התם שיקלקלה מחייב לאוין ודו"ק.
- 2 ע"י ברא"ש (פ"א פ"ט) שהקשה רק מחליצה ולא מחייבי מיתות, משום דמחייבי מיתות אין להקשות דנוכל לומר דבאמת צריך לעדות שנים, אבל מחליצה קשה, דא"כ הו"ל לבריייתא לומר אבל לא למכות ולעונשים ולחליצה.
- 3 וברא"ש שם הוסיף גם שתי שערות שוככות.
- 4 ועי' בטל תורה להגר"מ אריק ז"ל (קידושין שם) שכתב: והרמב"ם ז"ל מחלק באמת לענין נדרים דל"ב שערות רק שנים. וכבר האריך לתמוה ע"ז בס' שב שמעתתא באריכות. עיי"ש. ולכא' בש"ש מיישב כל הקושיות שהק' על הרמב"ם ואולי לזה כוונתו.

המלמד בתו תורה כאלו למדה תפלות, והוא שכתב האגור וז"ל ואף על גב דאינם חייבות ולא עוד אלא שכל המלמד בתו תורה פ' דהכל הוי חדא, קושיא דא"כ הא אינו דומה כלל לשארי מ"ע שהזמן גרמן, מ"מ הרי הן חייבות לומר פרשת קרבנות וכ"ש להסמ"ג דחייבות ללמוד מצות הנוהגות בהן פ' דחייבות ללמוד כדי שתדע היאך לעשות, א"כ הא פשיטא דע"ז לא קאי הך דכאלו למדה תפלות דהרי אדרבה מחייבות הן ללמוד ושפיר מברכות אף על גב דאינה מקיימת מצוה בלימוד וכמו דמברכות על כל מ"ע שה"ג, וכיון דנתברר דבלימודה ליכא מ"ע כלל, הרי בודאי דנוכל לומר דמש"ה אין עליהם מ"ע של כתיבת ס"ח, וכמו דחזינו דלא משכחא הנמרא בחגיגה טעם על מה דחייבות בהקלה רק משום דבאות לשמוע ולא משום לימוד וסברא דלשמוע הא לא שייך בכתיבת ס"ח.

ברוריה אשת רבי מאיר

והנה בגמרא הובא שברוריה אשת רבי מאיר בתו של רבי חנינא בן תרדיון שנתה שלש מאות שמועות ביום חד אמשלש מאות חכמים שונים, ואף על פי כן לא הספיקה ללמוד בשלוש שנים את כל הברייא הנקראת 'ספר יוחסין' שנכתבה על ספר דברי הימים, ומבואר שהיתה לומדת תורה הרבה אף שהיתה אשה. גם בדורות מאוחרים, מצינו להחיות יאיר מעיד בהקדמתו שתלמידי חכמים רבים נועצו עם זקנתו בדברי הלכה. ובמקור ברוך (ח"ד פ' מ"ג) מעיד על אשתו של הנצי"ב מוולאזין שעסקה בלימוד התורה רוב ימיה.

וכבר נשאל מהר"ל (ש"ת ס' קצא) איך אפשר לומר שהנשים אסורות בתלמוד תורה והרי מצאנו כמה נשים גדולות בתורה כמו ברוריה, וצידד השואל שהיתה לומדת הלכות הנוהגות בנשים וביקש להוכיח מכאן שמוותר להן ללמוד הלכות אלו. וכתב מהר"ל (ס' שם ס' קצא) שאין להוכיח כן מברוריה, שהרי מכל מקום יקשה איך למדה את הברייא על ספר דברי הימים שאין בו הלכות שהנשים מצוות בהם, ועל כן כתב מהר"ל שצריך לומר שרבי חנינא בן תרדיון אביה סבר כבן עלאי הסובר (סוטה כא) שחייב ללמוד תורה לבתו, או יש לומר שברוריה עשתה כן מדעתה שלא סמכה על דברי חכמים שאמרו נשים דעתן קלה וכמו שכתב רש"י (ע"ז יח: ד"ה ואיכא דאמרי).

אך בתורה תמימה (דברים יא הערה מח) העתיק מספר עתיק יומין יקר המציאות הנקרא 'מעין גנים' ומחברו רבי שמואל ב"ר אלחנן יעקב הרקולטי (נצחיה ש"ה), צינור ממישי ס"י) שכתב אל אשה חכמה אחת בילדות היתה תלמודה תורה וז"ל: ותאמר חכמינו כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, אולי נאמר כשהאב מלמדה בקטנותה שגם במעליה תתנבר אם יד ואם ישר פעלה, דודאי כי האי גונא איכא למיחש שרוב הנשים דעתן קלות מבלות זמנן בדברי האב וזכרון כן חסא מקוצר רוח, אמנם הנשים אשר נדב לבן אותנה לקרבה אל המלאכה מלאכת ה' מצד בחירתן בטוב במה שהוא טוב, הן הנה תעלינה בהר ה' תשכנה במקום קדשו כי נשי מופת הנה, ועל חכמי דורן לאדרן להדרן לסדרן לחזק ידיהן לאמץ זרועותיהן וכי עשי והצליחי ומן השמים יסייעוך עכ"ל. וכתב התורה תמימה שלא נודע לנו מי הוא המחבר הנכבד הזה שעמד לחדש דין מחודש זה בסברא בעלמא. ובתוספות יום טוב (סוף תמיד) מביא ומתארהו בשם מדקדק ומחבר ספר ערוגת הבושם על דקדוק לשון הקודש.

ובשבט הלוי (חלק ו סימן ק) כתב אודות ברוריה וזה לשונו: ועיין פסחים (סב): שלמדה ממאות רבנים כ"א פחות מכשיעור, מכ"מ בא וראה דאעפ"כ לא עלתה בידה (עיי' ע"ז יח:). ואיכא דאמרי ממעשה דברורי' וכי וע"ש ברש"י דר"מ השתדל להכשיל את ברוריה שלא יעלה על דעתה שהיא לא בכלל נשים דעתן קלות, הן אמת הדיו נשים יחידות מחוכמות גם

בתורה, וכמבואר בהקדמת חשובת חוות יאיר שכתב שזקנתו שעל שמה נקרא ספרו היתה יחידה במינה בתורה, והיו גדולי הדור שואלים ממנה בד"ת, הנה זה הגדר הראשון שכתב הרמב"ם שאם לומדים עכ"פ מקבלים שכר כאינה מצווה ועושה, אבל הוא מיעוט לא ניתן להוראת הרבים.

והיות שזה רק מיעוט עצום שאשה תשיג השגת אמת בתורה, ותכונת האשה בדרך כלל שאינה יכולה להשיג ולא להבין הנקודה האמיתית שבתורה, ועי"ז שאינן מתלמדות המכוון בתהליך מוציאות דברי תורה להלכה, עי"כ אסור חכמים ללמוד בתו תורה הן בחינוך האב בבית, והן בחינוך הבת בבית ספר, ואמרו כאלו מלמדה תפלות פירוש דאין כאן רק שב ואל תעשה וצויו שלא ללמוד, אלא יש עם גבירה בקום ועשה שמלמדה תפלות.

והנה עוד בסוף דבריו: המנהג מקדמת דנא בכל מקומות ישראל לפזוריהם כל זמן שלא נהגו בתי ספר ללמוד בנות גדולות וקטנות, אבל כיון שנהגו גאוני צדיקי הדורות בבתי ספר לבנות לפי מצב הדורות וראו תיקון גדול בזה, שוב קשה לעמוד ע"ז שלא ללמוד, גם מבפנים הספר דברים שמורת ללמוד, דהיינו: א. פשוטי המקרא עם ביאור של פשט בתוספת מאמרי חז"ל הנוגעים לפשט מוסר צניעות והלכות נחוצות, אבל לא עמקות המקרא עם כל פרש"י ורמב"ן וכיו"ב חלק הדרוש הנוגע למסורת תורה שבע"פ. ב. תורה שבע"פ כמשניות וגמרא וכל הדומה לזה איסור גמור וכמלמדן תפלות. דינים השיכים לנשים - מליחה - והלכות שבת - קצת הלכות יום טוב - ברכות - ותפילות - קריאת שמע קצת ברכת הפירות, עניני צניעות, - הלכות לשון הרע - קצת צדקה וחסד, ובארץ הקודש גם קצת ממצות הפרשת תרומה - וקצת ערלה - וחלה (השייך גם בחו"ל) - כל זה בפשטות ההלכה, בלי מ"מ ופלפול והעמקה, ובאופן כזה שישאלו אפילו ספק קטנה שבקטנות כנ"ל, כ"ז נראה ברור לענ"ד ויה"ר שלא נכשל בהלכה. עכ"ל.

וכאמור כתבו המנחת חינוך (פרשת עקב מצוה תל אות א) הברכי יוסף (א"ח ס' מו סק"י) ושו"ת בית הלוי (ח"א ס' ו ועוד) שאפילו דינים אלו אין מצוה על האשה ללומדם אלא שחייבת לדעתם בשביל לקיים את המצוה, ואין בזה חיוב מצות תלמוד תורה, וכלשון האבני נזר (י"ד ס' שג) החיוב ללמדם הוה כהתחלת המצוה, שכן על ידם תוכל לקיים את המצוה.

ובברכות (ז), אמרו שעיקר המצוה אצל הנשים היא שייסייעו לבעליהם ללמוד ושיביאו את בניהם לבית רבן, וכתב הרמ"א (י"ד שם ס' ט) והשולחן ערוך הרב (הלכות ח"ח פ"א ס"ד) שבוה היא מקבלת חלק משכר לימוד התורה שלהם, ושכרה במצוה זו גדול יותר מאם למדה בעצמה מאחר והם מצווים ועושים על ידה, מה שאין כן היכן שהיא למדה שכרה כאינה מצוה ועושה.

חינוך הבנות בדורנו

ויש להוסיף כי גדולי הדור הקודם כתבו גם בזמנינו שהרחוב מלא ההולות וסכלות ערוך הרב (הלכות ח"ח פ"א ס"ד) ובחצרות אלקינו יפריחו. וכך כתב החפץ חיים בספרו לקוטי הלכות כי בדורות הקודמים קבלת האבות היתה חזקה מאד והיינו יכולים לסמוך על הנהגת האבות הישרים, אבל כעת שקבלת חומש התורה נפוצה מאד בודאי מצוה רבה ללמוד את הבנות חומש ומוסרי חז"ל כגון מסכת אבות וכו'.

ולהשלמה הדבר נעתיק מה שכתב מרנא החפץ חיים זצ"ל (החפץ חיים ופעלו עמוד תשי"ב): ב"ה יום כ"ג לחדש שבט תרצ"ג, אל כבוד האלופים הנכבדים חובבי ומוקירי תורה החרדים לדבר ד' אשר בעיר פריסטיק צ"ל. כאשר שמעתי שהתנדבו אנשים יראים וחרדים לדבר ד' ליסד בעירם ב"ה בית יעקב ללמוד בו תורה ויר"ש מדות ודרך ארץ זו תורה לילדות אחב"י. אמרתי לפעלם הטוב ישר ד' חילם ומעשה ידיהם יכונן, כי ענין גדול ונחוץ הוא בימינו אלה אשר זרם הכפירה ר"ל שורר בכל תקפו, והחפשים מכיל המינים אורבים צוודים לנפשות אחב"י, וכל מי שנענה יראת ד' בלבבו המצוה ללמוד את בתו ללמוד בב"ה זו, וכל החששות והפקפוקים מאיסור ללמוד את בתו תורה אין שום בית מיוחד לזה בימינו אלה, ואין כאן המקום לבאר באריכות, כי לא בדורות הראשונים

דורותינו אשר בדורות הקודמים היה לכל בית ישראל מסורת אבות ואמהות לילך בדרך התורה והדת, ולקרית בספר צאינה וראינה בכל ש"ק, משא"כ בעוה"ר בדורותינו אלה. ועי"כ בכל עוז

רוחנו ונפשנו עלינו להשתדל להרבות בתי ספר כאלו ולהציל כל מה שבידינו ואפשרותינו להציל. הכותב למען כבוד התורה והדת. ישראל מאיר הכהן.

ובשו"ת מאזנים למשפט (סימן מב) להגאון רבי זלמן סורוצקין כתב שהטעם שנשים למדו תורה בדורו של חזקיהו, בגלל שהיתה השעה צריכה לכך. כי המלך אחז אביו של חזקיהו, ביטל את העבודה וחתם את התורה ומפני שאחז עקר את האמונה מלכות בני ישראל, וכמעט שנשתכחה התורה מהם, הורחב חזקיהו ללמוד דעת ה' ותורה ומצות לכל ישראל ואפילו לנשים.

ובשו"ת זקן אהרן להגאון רבי אהרן וואלקין, כתב אודות מעות צדקה שהתנדבו מפורש לצורך תלמוד תורה, אם רשאים לשנותם לצורך בית הספר לנערות הנקרא 'בית יעקב', אי הוה זה הורדה מקדושה, דקיימא לן אין מורידין, וכתב שלא זו בלבד שאין בזה איסור אלא זו מצוה גמורה.

אמנם בשבט הלוי (שם) כתב: ומזה דעדיין אין לנו היתר ללמוד עם הבנות תנ"ך עם המפרשים העמוקים כמו הרמב"ן וא"ע וכדומה, וגם פרש"י עה"ת הלא מלא וגדוש דרשות חז"ל תורה שבע"פ שחז"ל ררשו אותם מזה, אלא פשוט של הנוגעים עם מוסרי חז"ל ודרשתם ומודרשם שהם נוגעים ליראת שמים מוסר צניעות או הלכות פסוקות להם, וידעתי שרוב בתי ספר לבנות בדורינו אין עומדים בזה ומפריזים על המידה ונגד ההלכה, וכבר אמרתי פעם למתחנך הדגול הרבני צדיק במעשי ר' אברהם יוסף וואלף זצלה"ה, כי התורה היא נצחית אלא אמרו למלמדם תולדות כ"ה בכל הדורות, וגם אם מתירים זה משום עת לעשות ה' הפרו תורתך כי לולא זה היו הבנות עוסקות בגרוע ממנו, מכ"מ מאן מפסי, וגם מי עמד במנין על זה דבר פשוט שהרעיונות של כאלו מלמדם תפלות צמצם בין מוקדם בין מאוחר, וד"ת וגזירתם לא ישתנה לעולם. וקשה להעמיד דת על תלו בענין זה.

ויתר על כן ראו מה שכתב בשו"ת דברי יציב (י"ד סימן קלט): והנה תמה אני ולא אדע דמי הוא זה, יהיה מי שיהיה אף אם גובה ארזים גבוה ושיאו עד לשמים יעלה, שיכול לסטות בכבלשוה מפסק ברור בש"ס (סוטה כ. כ"א): ובשו"ע (י"ד ס' רמו סיף 1) ומוסכם מכל הפוסקים, שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין ידעו מכוונת להתלמד וכו', וכל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, ואיך אפשר לעשות חז"ל מתפלות גדר לאמונה קדושה ופרישות.

ועוד כתב: וידוע שכמה גדולי ישראל מדורות שלפנינו חיברו ספרים מיוחדים לנשים, כמו מהר"י אבוהב שחיבר את הצאינה וראינה, וכך ספר מנורת המאור העתיקו לעברי טייטש, ואא"ז בעל ישמח משה חיבר הל' נדה בעברי טייטש לנשים ונדפס בכמה סידורים, והרב האמצעי מליובאוויטש חיבר פוקח עורים, ולא עלה על דעתם לעשות בתי"ס לבנות לתורה שבתכח תורה שבע"פ וללמדם ספרי חז"ל כנתינתם, כי אם ספרים מיוחדים כנ"ל, להכניס בהם אמונה פשוטה בהש"ת ותורתו, ושידעו הדרך ילכו בהם.

ודבר זה נמסר לגדולי התורה לחבר ספרים ולתכנן דרך החינוך לבנות ישראל הכשרות כדי להכניס בהם אמונה פשוטה אמונה המקובלת, ושידעו במצוות שלהם מה לעשות, ודבר זה אי אפשר לעולם לכל אחד שיעשה ויכריע בדברים העומדים ברובו של עולם, ויתכנן כפי העולה בשכלו בדרך פרוצה לרבים ששועלים הלכו בו. [ועוד בענין וגדרי לימוד תורה לנשים, ראו בספר ויואל משה חלק ג סימן ל והלאה].

העולה מן הדברים:

- נשים פטורות ממצוות לימוד התורה.
- אסור לאב ללמד בתו תורה, והמלמדה כאלו למדה תפלות. ואיסור זה הוא גם לא אשה שלא למדה בעצמה, אמנם אשה מיוחדת ביראת השמים שלה שתלמד בהיתר של אדם גדול, תקבל שכר תלמוד תורה כאינו מצוה ועושה, אך מצוה רבה יותר שתסייע בידי בעלה ובניה שלומדה תורה כמצווים ועושים.
- אף שאין לאשה ללמוד תורה, מכל מקום חייבת ללמוד הדינים השייכים לה. וגדר חיוב זה אינו מצד מצוות תלמוד תורה, אלא מצד שהן חייבות ללמוד את הדינים השייכים להן על מנת שידעו את המעשה אשר יעשו, אמנם יש בידם שכר לימוד תורה כאינו מצוה ועושה.
- נשים מברכות ברכת התורה. ונאמרו כמה טעמים בדבר: א. האיסור רק בתורה שבעל פה, אבל בתורה שכתבת מותרות ללמוד. ב. מברכות על קריאת הקרבנות ותפלה כנגד קרבנות תקנום והן חייבות בתפלה. ג. הנשים חייבות ללמוד הדינים השייכים להן. ד. ברכת אשר בחר בנו אינה מכוונת למצוות לימוד התורה אלא לכבודה של תורה.
- בזמנינו מה שנקבע שהנשים לומדות תורה שבתכח בעיין מועט וגם הדינים הנוהגים להלכה בהרחבה, יש אומרים שהיא מצוה רבה כדי לטעם בהן אמונה ומוסורת אבות ודקדוק ההלכה.